

MIXTURA TEXTURALIS II.

Ember és textil a Kárpát-medencében

Az MTA BTK RI
Lendület Mobilitás Kutatócsoport
és az MTA BTK TTI Lendület Középkori
Magyar Gazdaságtörténet Kutatócsoport
közös konferenciája

Helyszín:
MTA Humán Tudományok Kutatóháza,
földszinti előadóterem
1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.

Időpont:
2018. október 30–31.

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

Régészeti Intézet

MTA
Bölcsészettudományi
Kutatóközpont

**Történettudományi
Intézet**

Középkori Gazdaságtörténet
MTA BTK TTI – Lendület

Miről árulkodnak a kassai barhent- és csinvatkésztítők szabályzatai?

A középkori Kassa a Magyar Királyság szövőiparában központi helyet foglalt el, hiszen Luxemburgi Zsigmond 1411. évi rendelkezésével a város számára biztosította a barhent-készítés monopóliumát. A település lakói között azonban már a 14. század végén is feltűnően sok csinvatkésztítővel találkozhatunk. Ezeknek a sávolykötést alkalmazó kézműveseknek az írott forrásokban történő feltűnése Kassán megelőzi a barhentkésztítőké, akik a 15. század elején megnövekedő jelentőségük ellenére csak viszonylag későn, 1461-ben fogadtatják el a várossal céhstatútumaikat. A csinvatos és a barhentes mesterek munkája közötti hasonlóságot jól érzékelteti, hogy 1481-ben már közös céhet alkotva fordulnak iparuk védelmének érdekében a városi tanácshoz.

Az 1461-ben, illetve az 1481-ben született szabályozások olyan kivételes források, amelyek nemcsak a középkori szövőipar fejlettebb viszonyait tükrözik, de utalnak többek között a kassai mesterek műhelyének felszereltségére, élénk tárják tudásuk tárházát, sőt, a céhtagok kötelezettségeit taglaló kitételeknek köszönhetően, következtethetünk a 15. századi szövőipari szakképzés egyes fázisainak tartalmára is. A szabályzatok alkalmasak arra is, hogy a szövés előkészítésének technikai módszerét közvetítse felénk a fonalfelvetésre vonatkozó artikulusok által.

14. századi itáliai textilszövő műhely

*Adatok a textilszínezés és a színek dekoratív szerepén,
illetve szimbolikusságán túlmutató funkcionalitására*

A 18 éves angol vegyész, William Perkin véletlen, de korszakalkotó felfedezésének következményeként 1856 után a nagy tömegben, olcsón előállítható szintetikus színezékek árasztották el a textilipart és a -kereskedelmet, majd teljes mértékben kiszorították a természetes, növényi eredetű színezőanyagokat a világ felhasználásából. A forradalmi változás végérvényesen és gyökeresen megváltoztatta az olcsóbb, színesebb világ büvkörébe került fogyasztók gondolkodását az őket körülvevő textilműk színeit illetően, így ma élő utódaik, köztük régészek, történészek, művészettörténészek, régi viseletek kutatói is pusztán dekoratív, esetleg szimbolikus elemeknek tekintik az egykori ruhadarabok és textilek színeit.

Jelen előadás a római kori pannoniai leletanyag vizsgálatán keresztül annak bemutatására tesz kísérletet, hogy a térség egykori lakói a világ más, természetes, növényi színezőanyagokat használó közösségeihez hasonlóan nem minden alap nélkül hittek bizonyos színek jótékony funkcionalitásában.

Természetes színezékek (forrás: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Natural_dye.jpg)

Újabb adatok a honfoglalás kori selymek kutatásához. A Kárpát-medence első 10. századi taqueté lelete Derecske-Nagymező-dűlő lelőhelyről

2016 szeptemberében az M35-ös autópálya második ütemének építési munkáihoz kapcsolódóan, a Salisbury Kft. megelőző feltárást végzett Derecske határában, a Nagymező-dűlő határrészben. Számos szarmata objektum mellett előkerült egy három sírból álló honfoglalás kori temetőrészlet is. Derecske-Nagymező-dűlő már korábban is ismert volt a honfoglalás kor kutatói számára, mivel ebből a határrészből több alkalommal kerültek elő temetkezések a 20. század folyamán. A 2016-os feltárástól sírjai közül kiemelkedik az egyik gazdag mellékletű női sír, a 643. objektum. A temetkezésben ugyanis minden korábbi megfigyelésnél több 10. századi textiltöredék került elő a fémveretek alatt, azok oxidjaitól átítatva, jó megtartásban, mely lehetőséget biztosított a részletes tudományos feldolgozásukra. A sírban található textiltöredékek közt megtalálhatók mind a növényi, mind az állati eredetű szervesanyagból készült textíliák. Az előbbi csoportba a vászonmaradványokat, míg az utóbbi csoportba a selyemből készült samit és a Kárpát-medencei leletanyagban kuriózumnak számító taqueté-maradványokat sorolhatjuk. A selyemleletek külön érdekessége, hogy immár biztosan sikerült megfigyelni az egykori minta töredékét is. A sír szervesanyagleletei tovább árnyalják a honfoglalás kori női viseletről és textilhasználatról alkotott képünket. Adataink pontosítják a korabeli felsőruházat, illetve a veretes lábbelik rekonstrukciós lehetőségeit.

Mintás taqueté töredéke a sírból

Anyagok, ruhák, ruhaanyagok. A kolozsvári polgárok textilhasználata a 16. században

Idestova hat évtizede annak, hogy Jakó Zsigmond *Az ottbon és művészete a XVI–XVII. századi Kolozsváron (Szempontok reneszánsz kori művelődésünk kutatásához)* című korszakalkotó tanulmánya megjelent. Az akkor ritkaságszámba menő kutatás az anyagi kultúra területére vezette az olvasót, és főként a kolozsvári városi levéltárban található osztálylevelek és hagyatéki leltárak révén mutatta be a kolozsvári polgárok otthonát a 16–17. század fordulóján. Az előadás az életmódtörténet területére merészkedik, alapvető forrásként a kolozsvári polgárok a 16. század folyamán megfogalmazott végrendeleteit hasznosítja; a felhasznált végakaratok segítségével elsődlegesen a helyi polgárok textilhasználatát mutatja be: honnan származtak a kereskedők által árult import textíliák, milyen fajta textíliákkal találkozunk a végrendeletekben, milyen formában hasznosították őket, és hogyan befolyásolta a ruhaanyagok és ruhák árát, illetve a viseletet azok alapanyaga, típusa, minősége és színe. Az öltözködés a külső reprezentáció legnyilvánvalóbb eszköze volt, első látásra megmutatta viselője társadalmi és vagyoni helyzetét, becsvágát és igényességét; a különböző szabású, alapanyagú és színű ruhadarabok szimbólumrendszerét a korabeli szemlélő azonnal értelmezni tudta.

Ideális esetben a kutatónak lehetősége van az írott források által leírt, a falfestményeken és táblaképeken lefestett és a régészeti feltárások által felszínre került darabok azonosítására. Az elnevezések és az ábrázolt formák egyeztetése azonban gyakran nehézségekbe ütközik, és a korabeli szóhasználat sem volt mindig egyértelmű. A végrendeletekben megemlített ruhadarabok és textíliák részletes elemzése és értékelése két ok miatt is igen fontos: egyrészt a téma bemutatása a jelzett forrástípusok közül elsődlegesen írott források segítségével lehetséges, másrészt a kolozsvári végrendeletekben a ruhák, textíliák képezték a leggyakrabban előforduló tárgycsoportot.

Kolozsvári hölgyek (részlet Georg Hoefnagel Kolozsvár-metszetéből, 1617)

A tiszafüredi avar kori temető textilmaradványainak vizsgálata

A tiszafüredi temető 100 vasból és 7 bronzból készült tárgyán található szövetmaradványok. Legtöbbjük vascsathoz korrodálódva őrződött meg, de késeken, láncokon, csiholokon, vereteken, tűtartókon és egyéb vastárgyakon is feltűntek. A textilmaradványok minden esetben vas-, illetve bronztárgyakkal együtt kerültek elő. A lebomlás során a belőlük kioldódó kristályos anyagok, a fém sók konzerválták a textileket. Azok kémiai tulajdonságai elvesztek, formájukat azonban megtartották és kristályosodott, pszeudomorf alakban őrződtek meg.

A tárgyak sztereomikroszkóppal történő vizsgálatával a töredékek minőségéből adódóan a szövet kötészerezetét, fonalainak sodratát, vastagságát, kötéspontjainak sűrűségét és esetenként alapanyagát lehetett meghatározni.

A szövetmaradványok között 7-féle szövet különíthető el. Az első négy a vászonkötés különböző típusaihoz tartozik (ezek a csoportok jelentősen eltérnek a szövet szálaik vastagságában és kötéspontjainak sűrűségében), az ötödik vászonkötésből levezetett ripszkötés, a hatodik lánc-, illetve vetüleksávoly, a hetedik pedig az úgynevezett ék alakú sávolykötés.

A vászonkötés különböző típusai megtalálhatók az ausztriai és a Kárpát-medencei lelőhelyeken is, illetve a ripszkötést is ismerték szélesebb körben. Egyedül az ék alakú sávolykötésre nem található példa az avar korban, így elképzelhetőnek tartom az import textíliák alkalmazását is. A sírok felszereltsége és az egyes szövettípusok előfordulása között nincs összefüggés.

A 126. sírban fekvő férfi medencéjénél feltárt bronzcsat hátoldalán megfigyelt textilmaradvány, mely sávolykötésből levezetett haránt ék alakú sávolyzövessel készült

67.1.365.

A csepel-szabadkikötői kora Árpád-kori temető textilmaradványai

Csepel-Szabadkikötő lelőhelyen a Terei György és Szigeti Judit régészek által feltárt kora Árpád-kori temető ugyanazon sírsorában egy férfi és egy női temetkezésben maradtak fenn viseleti tárgyakhoz korrodálódott textilfoszlányok. A temetőrész 11. sírjában a férfi váz bal medencelapátja mellett egy rovátkolt díszű, líra alakú csat feküdt. A bronz fémcsat megmaradt nyelvrészt egy földdarabba ágyazódott és elkonzerválódott textildarab borítja több rétegben, ami arra utal, hogy a csat és a befűző szíj felett helyezkedett el. Egyelőre nem állapítható meg, hogy a textil meggyűrődött ing vagy halotti lepel része volt-e. A textil szövése egyszerű vászonszerkezet.

Finomabb minőségű textil tapadt a 14. sírban fekvő női váz ékszereihez. Egy három bronzszáלבól sodrott, hurkos-kampós záródású nyak és két bronzból készült, sodrást utánzó állatfejes záródású bronz karperec felületén maradtak fenn szöttekmaradványok. A foszlányok elhelyezkedése arra utal, hogy ugyanazon viseleti darab, egy ing különböző részeit képezték. A sírban talált további mellékletek, mint például pántgyűrűk és üveggyöngyök és önmagában az ékszerek, a közösség módosabb rétegéhez tartozó egyénre utalnak.

A mellékletegyüttes már jóval szegényesebb a honfoglalás kor előkelő rétegéhez tartozó női sírokénál. A női sír leletei a textilmaradványokat is beleértve egy huzamosabb ideje letelepedett és módosult összetételű népesség társadalmi és életmódbeli változását tükrözik.

Líra alakú övcsat textilmaradvánnyal

Lengyel Boglárka¹ – Pásztókai-Szeőke Judit² – Landgráf Katalin³ – Wilhelm Gábor⁴

¹restaurátor, Magyar Nemzeti Múzeum; lengyel.boglarka@mnm.hu;

²MTA BTK RI Lendület Mobilitás Kutatócsoport; pszeoke23@gmail.com;

³textilművész, a Magyar Művészeti Akadémia rendes tagja, landgraf.kata@gmail.com;

⁴régészeti koordinátor, Kecskeméti Katona József Múzeum; wilhelm@kkjm.hu

A Felsőálpár-Lakitelekről származó kora újkori kártyaszövött fémfonalas selyemöv és készítője

2015-ben a felsőálpári templom körüli temető egyik, fiatal nő maradványait magában foglaló sírjában deréktájon egy fémfonalas, kártyaszövással készült kora újkori selyemöv került napvilágra. Az előadás a lelet, a lelő körülmények és a lelet konzerválásának rövid bemutatását követően először az izgalmas tárgyat alkotó fémfonalas selyemszalag és az azt díszítő fémfonatok készítési technikáit ismerteti. Ezután két kérdésre próbál választ adni. Egyrészt miként rekonstruálható az öv elemeinek készítése, összeállításának mikrokronológiája, másrészt mit árul el a tárgy technológiai vizsgálata az azt készítő(k) személyéről, identitásáról, technikai tudásáról.

Ásatási felvétel Hajdrik Gabriellával és Greman Istvánnal a felsőálpári öv tisztítása közben
(© Wilhelm Gábor, Kecskeméti Katona József Múzeum)

*Fémfonalas csipkék
a 15–17. századi régészeti leletekben*

Egy igen kevésbé ismert témát, a magyarországi kora újkori régészeti textileken előforduló csipkéket mutatja be röviden az előadás, mely a következő kérdésekre keresi a választ: Mi a különbség a paszomány, a fonott szalag és a korai csipkék között? Milyen típusú és alapanyagú csipkék fordulnak elő a régészeti leletanyagban és ebből melyik típus a leggyakoribb? Mik ezeknek a csipkének a jellemzőjük (anyag, technika, mintakincs, származás)? Mely társadalmi réteg használta és hogyan alkalmazták ezeket a csipkéket? A megmaradt tárgyi anyag és az írott források tükrében Magyarországon még milyen alkalmazásáról tudunk és ezek közül mi magyar sajátosság?

Nicolaes Maes: A csipkeverő, 1656 körül (Metmuseum, A. Nr. 32.100.5)

Harcban a magyarországi textilfehérítés jogáért

Zsigmond király 1420. augusztus 31-én kelt oklevele szerint Bártfa és Kassa városoknak olyan kiváltságot adott, melynek értelmében vásznat fehéríteni csak e két városban szabad. Éppen ezért az uralkodó tárnokmesterét, Berzevici Pétert szólította fel arra, hogy mindazokra megfelelő büntetéssel sújtsa le, akik e városok szabadságát megsértik. Ezen időponttól kezdődően, hol Bártfa, hol Kassa, hol a két város közösen lépett fel más településekkel, személyekkel szemben a vászonfehérítés monopóliumának megtartása érdekében.

Az előadás első fele arra tesz kísérletet, hogy meghatározza, mikor és hogyan szerezte meg Kassa és Bártfa a vászonfehérítésre vonatkozó kiváltságát. A második része pedig azt a hosszú évtizedekig elhúzódó pereskedést veszi górcső alá, melyet Eperjes folytatott előbb Kassával, majd Bártfával szemben a vászonfehérítés jogának megszerzéséért. Ennek megfelelően vizsgálat tárgyát képezik azok az oklevelek, kiváltságok, melyeket az al-, illetve a felperes fél felhozott jogának bizonyítása érdekében, illetőleg azon más eszközök, melyeket ezek a városok igénybe vettek, hogy a döntés végül az ő javukat szolgálja.

Max Liebermann: Die Rasenbleiche (1882)

A tournai-i textilplombák tanulsága

A középkori Magyar Királyság korai posztóimportjának egyik legjelentősebb terméke a *dornetum*, vagyis a Tournai (vagy hollandul Doornik) városából származó posztó. A hazai írott forrásokban már 1279-től találkozunk vele, a 14. század végéig rendszeresen felbukkan az oklevelekben, míg az utolsó említései az 1450–1470-es évekből ismert. Hasonló tendencia figyelhető meg a különböző európai levéltári anyagokban is.

A kiváló minőségű és emiatt gyakran utánzott szövetet már viszonylag korán, valamikor az 1300 körüli évektől kezdték megjelölni ólomplombákkal. Ennek ellenére az ismert plombák a 14. század második feléből és a 15. század első feléből származnak. Formailag négyféle típus különíthető el, melyek között jól megfigyelhető kronológiai és funkcionális különbség van.

A leletek időbeli megoszlása kissé ellentmond az írott adatokból leszűrhető képnek. Ugyanilyen ellentmondás figyelhető meg a Kárpát-medence esetében is. A tournai-i plombák a legkorábbi textilpecsétek közé tartoznak a középkori Magyarországon, a keltezhető leletek mind a 14. század utolsó harmadára és a 15. század elejére tehetőek. Vagyis Tournai posztójának tárgyi nyomai szűkebb időszávot fednek le, mint az írott adatok alapján az elvárható lenne. Még meglepőbb azonban a plombatípus európai szóródása. Az összesen ismert 110-120 tournai-i plombából 80 a Magyar Királyság területéről került elő, egy kisebb sorozat Kelet-Európából, és alig ismerünk nyugat-európai leleteket.

Tournai-i plomba

Textilek és viseletek a Hagomány és Múltidézőn: egy interdiszciplináris crowd-sourced adatbázis a magyar tudomány és társadalom szolgálatában

A Hagomány és Múltidéző (HM) internetes oldal és adatbázis 2013-ban kezdte meg működését, néhány lelkes történelmi hagyományörző tervezte meg a szerkezetét és kezdte tartalommal feltölteni. Céljük az volt, hogy a többek között az interneten, szakmai adatbázisokban, blogokon rendelkezésre álló képeket, ábrázolásokat és leletekről készült tudományos leírásokat vagy épp az életmód-rekonstrukciót segítő cikkeket egy platformra gyűjtve és rendszerezve, visszakereshetővé téve segítsék elsődlegesen a katonai és történelmi hagyományörzők munkáját, másodlagosan a múzeumi szakemberek figyelmét is fel kívánták hívni erre a témára.

Az adatbázisban a legnagyobb számban a viseletkészítést segítő rekordok jelennek meg, amelyeket a kiégésítő és a használati tárgyak követnek. Rendkívül értékesnek tartjuk szerkesztőként a viseletajánlókat, illetve a rekonstrukciókat bemutató oldalakat. Előbbi azt illusztrálja, hogy egy korszakban egy-egy karakter milyen ruházatban jelenhetett meg, míg a leletrekonstrukciók az ábrázolások és a fennmaradt műtárgyak alapján készített viseletek és eszközök bemutatását szolgálják.

17. századi hímzőasszony
egy történelmi újrajátszó fesztiválon
(Szőcs Judit fotója)

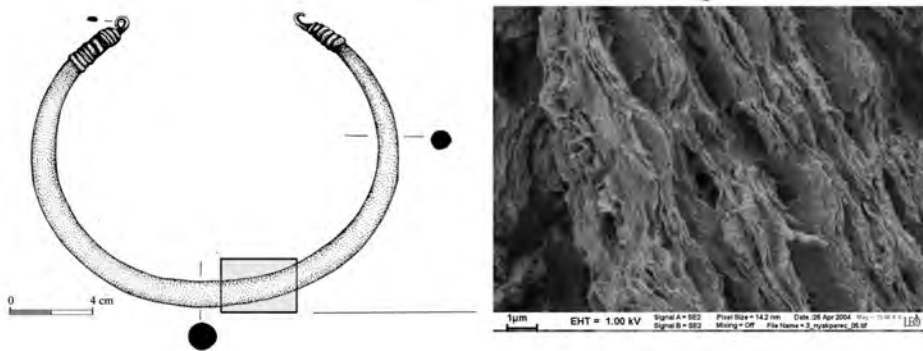

Bronzkori textilek és viseletrekonstrukciók

A közép-európai óskor időszakából kevés textilmaradványt ismerünk, hiszen a szerves anyagok közé sorolható növényi (pl. len, kender, csalán és farostok) és állati (gyapjú) alapanyagokból készült textilek csak különleges körülmények között maradnak meg. Szerecsés esetekben, például víz, jég vagy esetleg savas környezet által konzerválva, elszennelve, de fémtárgyak felületén, esetenként agyagtárgyak felületén pseudomorfként is őrződhetnek meg kisebb-nagyobb textiltöredékek. Csak rendkívül ritkán kerülnek elő olyan, nagyjából teljes ruhadarabok, mint például a Kr. e. 1300 táján eltemetett dániai bronzkori elit sírjaiban a tölgyfa koporsó savas közegének köszönhetően megmaradt női 'top' és zsinórszoknya, vagy a férfisírokban megtalált gyapjúköpenyek és -kucsmák. A hasonló korú ábrázolások között megemlíthetjük a skandináv sziklavészeteket és a mediterrán térség freskóin látható öltözeteket.

A Kárpát-medence bronzkori (Kr. e. 2500–800 közé keltezhető) közösségeinek ruhaviseletéről csak közvetett adatokkal rendelkezőnk. Ezen adatokból és a felsorolt korabeli ábrázolásokból – a mai Magyarország területéről ismert kevés, antropomorf szobrocska elemzésével kiegészítve – körvonalazható, hogy milyen ruhadarabokat hordhattak a korabeli emberek, de a viseletet nehéz pontosan rekonstruálni. Ennek ellenére a bronzkori tárgyi kultúráról nem lehet emberek megjelenítése nélkül beszélni. A Lendület Mobilitás Kutatócsoport készülő ismeretterjesztő könyvében egy-egy bronzkori személy az emberi maradványokból és a temetkezések leleteiből „kiolvasható” élettörténetét tervezzük bemutatni. Előadásunkat vitaindítónak szánjuk a viselet rekonstruálásához kapcsolódó megoldási kísérleteinkről az Európa más területeiről fennmaradt emlékek, valamint a hazai forrásanyag alapján.

Zsennye-Kavicsbánya bronzkori temető, a 15. sír nyakperecén megmaradt növényi rost (Nagy, Marcella: Der südlichste Fundort der Gáta–Wieselburg-Kultur in Zsennye-Kavicsbánya/Schottergrube; Komitat Vas, Westungarn. Savaria 36. [2013] 42. tábla nyomán)

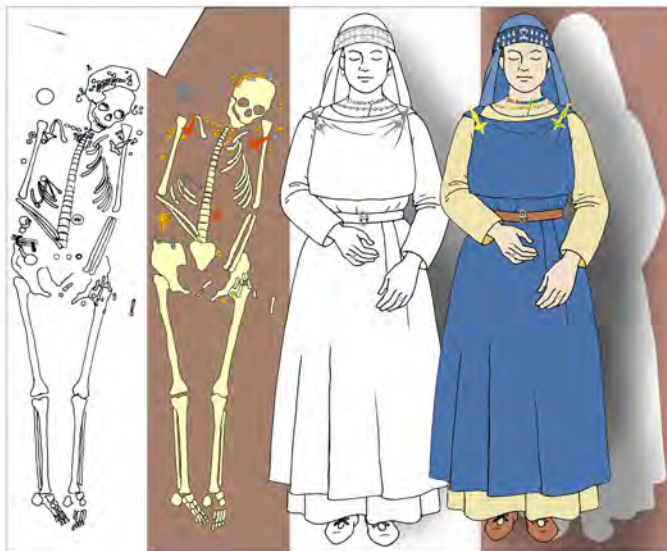
Kr. u. 5–6. századi viseletek interdiszciplináris kutatásának lehetőségei és nehézségei

Számos szociológiai, szociálpszichológiai, társadalom- és művészettörténeti munka foglalkozik a viselet egyéni és kollektív identitást kifejező szerepével. A státuszon, életkoron stb. kívül lényegében a hovatartozás szándékát („olyan vagyok, mint a mieink”), illetve másoktól való elhatárolódást („nem vagyok olyan, mint ők”) lehet a viselet eszközével kifejezni.

A népvándorlás kor mechanizmusának és (jelen esetben) társadalmi háttérének mélyebb megértéséhez több más tudományterület (történet-, régészet-, természettudományok) kutatási eredményeit kell figyelembe vennünk. Belső keletkezésű történeti forrásoknak csupán töredékével rendelkezünk, a külső források pedig, akár írott, akár képi formában, igencsak szubjektív álláspontot képviselnek.

Az előadás felvázolja, hogy az egykori viselet interdiszciplináris kutatásának milyen lehetőségeivel és egyúttal korlátaival, buktatóival kell számolni. Összegzi az 5–6. századra vonatkozóan, hogy milyen információkat nyújtanak a történeti források és a képi ábrázolások a korabeli viseletről, s mit mutatnak ezzel szemben a régészeti leletek, a mikroszkóppal vizsgált textilmaradványok, valamint a viseleti elemek jellege és elhelyezkedése alapján rekonstruált ruhák.

A szekszárd-palánki
217. sír rajza
(MNM Adattár)
alapján készített
viseletrekonstrukció
(Éber Magda,
Mihácz-Pálfi Anett)

Textil-kirakó: egy 18. századi pluviale történetének összeállítása

A Pannonhalmi Főapátság gyűjteményében található az a tájszígetes és ornamentális motívumokkal díszített, hímzett, másodlagosan felhasznált elemekből, kisebb és nagyobb részletekből és töredékekből összeállított pluviale, amely a korábbi nyilvántartások adatai szerint 1780 körül készült. Egyetlen említése, a pannonhalmi gyűjteményt jól ismerő bencés szerzetes, Mihályi Ernő, 1923-ban megjelentetett Pannonhalma részletes kalauzában található. Ebben a könyvében az egyházi ruhatár darabjairól egészen röviden írt csak. A kiemelkedő darabok között kitért „egy 18. századi kínai motívumokkal díszített, s állítólag egy főhercegnő menyasszonyi ruhájából készült fehér se-lyempluviale”-ra is. A leírás, bár félreérthető, de minden bizonnyal erre a hímzett pluvialéra vonatkozik, melyről mostanáig sem készült részletesebb leírás.

Középkorig visszanyúló gyakorlata van annak, hogy nemesi családok az egyházaknak liturgikus célokra különböző viseleteket, textíliát adományoztak. Gyakran csak a források maradtak fenn az ajándékozásról, a tárgyak mára már megsemmisültek. Más esetben az egy-egy fennmaradt emlékhöz kötődő hagyomány nem alátámasztható semmilyen írott forrással, vagy stíluskritikailag nem igazolható a hozzájuk kötődő történet. A Pannonhalmi Apátság új gyűjteményi adatbázisának összeállításához elvégzett munkánk során lehetőségünk nyílt a pluviale részletesebb vizsgálatára. A szövet mustrájának megrajzolása lehetővé tette egy feltételezett korábbi állapot rekonstrukcióját. A készítés-technikai vizsgálatok részletes elemzése és a Pannonhalmi Apátság gyűjteménytörténeti forrásainak egybevetése módot adott arra, hogy további adalékokkal bővítsük a 18. század főúri adományozási gyakorlatának történetét.

A pannonhalmi pluviale részlete és alapszövet-mintájának rekonstruált rajza.

Tiszta ruba, rendes provincia? Néhány, a pannoniai ruhatisztító és -javító műhelyek leletanyagának feldolgozása kapcsán felmerülő „tisztátalan” gondolat

A savariai ruhatisztító- és -javító műhely leletanyagának feldolgozását, a sisciai műhely „mosodai” ólomcímkéinek (Ivan Radman-Livaja általi) publikálását követően 2017 második felében megkezdődött a textilművességhez köthető eszközök feldolgozása is. Bár a hatalmas leletanyag tudományos feldolgozása még csak a legelején tart, mégis érdemes kitérni a leletek rövid bemutatását követően az ilyen jellegű műhelyek helyi gazdaságban betöltött szerepének vizsgálatára is. Ez azonban nem lehetséges egy holisztikusabb, gardróbkutatás szemléletű: a ruhadarabok és ruhatáruk előállításán és beszerzésén túl azok használatára-elhasználódására, fenntartására, javítására, tisztítására és kiselejtezésére is fókuszáló kutatás nélkül, így jelen előadás a római provinciális kultúra higiéniai, tisztasági viszonyainak feltérképezésére irányul.

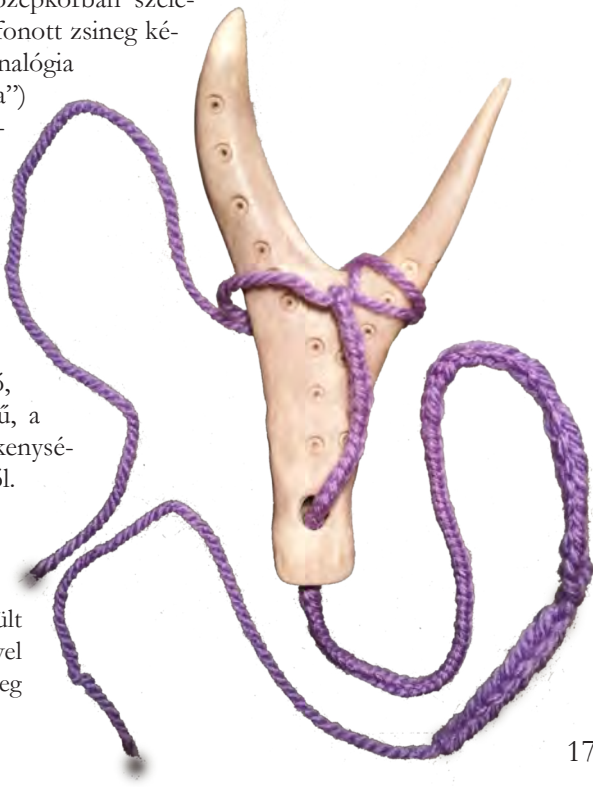
Vaskori ruhatetű és serkék elektronmikroszkópos képe
(Salz – Reich. 7000 Jahre Hallstatt. Hrsg. Anton Kern, Kerstin Kowarik,
Andreas W. Rausch, Hans Reschreiter. Wien, 2008. 101. nyomán)

*„Sző, fon, nem takács...” – 10–11. századi agancseszköz
a dömsödi temetőből*

A Pest megyei Dömsöd határában újonnan felfedezett 10–11. századi temető eddig feltárt, mintegy kéttucatnyi Ny-ÉNy-K-DK-i tájolású sírja jórészt melléklet nélküli. Egy fiatal lány sírjában azonban egyedi lelet került elő: jobb lábának külső oldalán agancsból faragott, kétágú, pontkör-díszes eszköz feküdt. A korszak leletanyagában unikálisnak számító agancseszköz mérete, sírbeli helyzete miatt kérdéses volt annak megszokott, „bogozó” vagy „amulett” meghatározása. Bár közvetlen párhuzamot, idekapcsolható leletet nem nagyon ismerünk a Kárpát-medencéből, de még a keleti, 8–9. századi, magyar kapcsolatrendszerű lelőhelyekről sem, a korabeli tágabb európai kitekintés során felmerült egy lehetséges megoldás.

Elsősorban skandináv, illetve szórványosan nagy-britanniai vikingekhez köthető lelőhelyeken (pl. York) bukkannak fel hasonló formájú csont/agancs/fémeszközök, melyeket nemegyszer a későbbi középkorban szélesebb körben elterjedt, egyszerű, fonott zsinag készítésére használható eszközanalógia alapján, „lucet”-ként („fonóvilla”) határoznak meg. Egyértelmű választ, biztos azonosítást természetesen nem lehet nyújtani a dömsödi lelettel kapcsolatban, érdemes azonban röviden áttekinteni e kérdést. A tárgy talán segíthet információkat kapni a kevésbé kutatott, de minden bizonnyal széles körben jellemző, honfoglalás kori, háziipari jellegű, a mindennapok női kézműves tevékenységei közé tartozó textilművességről.

A dömsödi lelet mintájára készült
fonóvilla és a segítségével
előállítható, egy szálból font zsinag

Gesztelyi Hermina

tanársegéd, Debreceni Egyetem, Irodalom, Kommunikáció és Kulturális Antropológia Tanszék;

hermina.gesztelyi@gmail.com

„Szobrárt guzsallyal ellátva alkották meg erkölcsösségének
és munkásságának jelül” – A textilkészítés megítélése
a kora újkori női műveltséget előíró szövegekben

Az előadás középpontjában a textilkészítés kora újkorban – kiemelten a 18. században – érvényesülő értelmezése, kegyességgyakorlásban betöltött szerepe áll. A kézimunka, a textilkészítés különböző módjai jelentették az egyetlen olyan tevékenységet, amelyet minden nő végezhetett – és végzett is – társadalmi rangjától, műveltségétől függetlenül. Az erényesség megtartásában és kifejezésében, láthatóvá tételében kiemelt funkcióval bírt, így különösen szorgalmazták a nők esetében. Éppen ezért minden tanmenetben és a lányok nevelését érintő előírásban helyet kapott a textilkészítés, illetve érintették egyéb szövegtípusok is (pl. életvezetési tanácsadókönyvek, halotti beszédek, nevelési útmutatók, női tükrök, illemtankönyvek). Széles körű és változatos jelenléte miatt azonban a tevékenység megítélése nem volt egységes a kora újkori művekben. Különböző, olykor ellentmondó jelentéseket tudott felvenni: egyes szerzőknél az *utilitas* elvből kiindulva a szorgalom fogalmához társult, míg másoknál a szellemi tétlenség megnyilvánulásként interpretálódott. A textilkészítés megítélése természetesen összefügg az aktuális nőképpel, a nőikkel szembeni elvárásokkal, a szereplehetőségek alakulásával és a lánynevelés elterjedtségével, különféle módjaival.

Johann Siebmacher: Schön neues Modelbuch, 1597

Vászonceléd és selyemfű.
Barangolás a ruhaneműk világában

Egy készülődőfélben lévő könyv a ruhaneműk történetébe vezeti be az olvasót. Nem csupán az öltözékekről (bikini, frakk, kesztyű) ad tájékoztatást, hanem ismerteti az előállításukhoz szükséges eszközöket (guzsaly, rokka, szövőszék), festékanyagokat (bíbor, indigó, magenta), nyersanyagokat (gyapjú, len, tweed) is. A 200 szócikkre tervezett kötetből azt is megtudjuk, hogy honnan ered a kékharisnya ’tudálékos nő’ kifejezés, mit jelent a keki, s hol alkalmaztak először ilyen színű egyenruhát, továbbá azt is, hogy mely szóláshasonlat ihlette Lewis Carroll regényében a Kalapos alakját. A szócikkek az etimológiájuk mellett tartalmaznak hozzájuk kapcsolódó szólásokat és közmondásokat is, például *Se menyasszonyt, se vásznat ne válassz gyertyafénynél!* (spanyol közmondás). A kötetet szöveggyűjtemény, időrendi táblázat (idők divatja, divatok ideje) irodalomjegyzék, szó- és névmutató zárja.

„Selyemfű, selyemlány”

2018. október 30.

- 10.00–10.10 Köszöntőt mond: *Benkő Elek, az MTA BTK Régészeti Intézet igazgatója*
- 10.10–10.50 Skorka Renáta: *Miről árulkodnak a kassai barbent- és csimatkészítők szabályzatai?*
- 10.50–11.00 Kérdések, vita
- 11.00–11.15 Kávészünet
- 11.15–11.45 Pásztókai-Szeőke Judit: *Adatok a textilszínezés és a színek dekoratív szerepén, illetve szimbolikusságán tültmutató funkcionálisára*
- 11.45–12.15 E. Nagy Katalin – Harangi Flórián – Türk Attila: *Újabb adatok a bonfoglalás kori selymek kutatásához. A Kárpát-medence első 10. századi taqueté lelete Derecske-Nagymező-dűlő lelőhelyről*
- 12.15–12.45 Lupescu Makó Mária: *Anyagok, rubák, ruhaanyagok. A kolozvári polgárok textilhasználata a 16. században*
- 12.45–12.55 Kérdések, vita
- 12.55–13.40 Ebédészünet
- 13.40–13.50 Básti Zsófia: *A tiszafüredi avar kori temető textilmaradványainak vizsgálata*
- 13.50–14.20 Richter Éva: *A csepel-szabadkákötői kora Árpád-kori temető textilmaradványai*
- 14.20–14.50 Lengyel Boglárka – Pásztókai-Szeőke Judit – Landgráf Katalin – Wilhelm Gábor: *A Felsőálpár-Lakútelekről származó kora újkori kártyaszövött fémfonalas selyemöv és készítője*
- 14.50–15.20 Erdei T. Lilla: *Fémfonalas cipkék a 15–17. századi régészeti leletekben*
- 15.20–15.30 Kérdések, vita
- 15.30–15.50 Kávészünet
- 15.50–16.20 Weisz Boglárka: *Harcban a magyarországi textilfehérítés jogáért*
- 16.20–16.50 Mordovin Maxim: *A Tournai-i textilplombák tanulsága*
- 16.50–17.00 Kérdések, vita

2018. október 31.

- 10.00–10.30 Szócs Judit – Lőrincz Andrea: *Textilek és viseletek a Hagyomány és Múltidézőn: egy interdiszciplináris crowd-sourced adatbázis a magyar tudomány és társadalom szolgálatában*
- 10.30–10.40 Kérdések, vita
- 10.40–11.10 Kiss Viktória – Király Ágnes – Pásztókai-Szeőke Judit: *Bronzkori textilek és viseletrekonstrukciók*
- 11.10–11.40 Miháczai-Pálfi Anett: *Kr. u. 5–6. századi viseletek interdiszciplináris kutatásának lehetőségei és nehézségei*
- 11.40–12.10 Nagy Rebeka – Semsey Réka: *Textil-kirakó: egy 18. századi pluviale történetének összeállítása*
- 12.10–12.20 Kérdések, vita
- 12.20–12.30 Kávészünet
- 12.30–13.00 Pásztókai-Szeőke Judit: *Tiszta ruha, rendes provincia? Néhány, a pannoniai rubatisztító- és -javító műhelyek leletanyagának feldolgozása kapcsán felmerülő „tisztátalan” gondolat*
- 13.00–13.30 Füredi Ágnes: *„Szó, fon, nem takács...” – 10–11. századi agamszeszköz a dömsödi temetőből*
- 13.30–14.00 Gesztelyi Hermina: *„Szobrárt guzsallyal ellátva alkották meg erkölcsösségének és munkásságának jeléül” – A textilkészítés megítélése a kora újkori női műveltséget előíró szövegekben*
- 14.00–14.10 Balácsi József Attila: *Vászoncseléd és selyemfiú. Barangolás a ruhaneműk világában*
- 14.10 Zárszó